

IVAN BEROŠ

Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet
ivan.beros@gmail.com

RAZVOJNA PERSPEKTIVA I ANALIZA UTJECAJA SUVREMENIH TENDENCIJA NA KONCIPIRANJE ODGOJA I OBRAZOVANJA KAO SREDSTVA DRUŠTVENE KONTROLE I REPRODUKCIJE

SAŽETAK

Kroz povijest pa do danas postoje različite koncepcije odgoja i obrazovanja, a jedna od najprisutnijih jest koncepcija odgoja i obrazovanja kao sredstva društvene kontrole i reprodukcije. Promatrano u povijesnoj perspektivi različiti pokreti i odgojno-obrazovni akteri djelovali su na koncipiranje te ciljeve odgojno-obrazovnih sustava, a trenutno je najsnažniji pokret globalne reforme obrazovanja (GERM) koji djeluje putem aktera 'konzervativne modernizacije'. Odgojno-obrazovni sustav, kao jedan od društvenih podsustava, predstavlja poligon na kojem se kroz nacionalnu i globalnu obrazovnu politiku odvijaju borbe moći između različitih društvenih skupina. Pripadnici različitih grupacija aktera koji čine pokret 'konzervativne modernizacije' imaju različite ciljeve i moć djelovanja, a neoliberali su u praktičnom i vrijednosnom pogledu najsnažnija grupacija. Svaka skupina aktera 'konzervativne modernizacije' nastoji ojačati one elemente unutar odgojno-obrazovnog sustava koji im omogućavaju zadržavanje te povećavanje društveno-političke moći, a oslabiti one elemente koji slabe njenu društveno-političku moć. Da bi ostvarili postavljeni cilj koriste odgoj i obrazovanje kao sredstvo društvene kontrole i reprodukcije.

Ključne riječi: društvena reprodukcija, konzervativna modernizacija, odgojno-obrazovni akteri, moć i obrazovanje, sociologija obrazovanja.

1. Uvod

Odnos između odgoja i obrazovanja te društva postao je predmet proučavanja već u antičkoj Grčkoj, a najpoznatiju analizu iz tog perioda iznosi Platon (2009) pri razmatranju važnosti različitih modaliteta odgoja i obrazovanja za formiranje i funkcioniranje idealne države. Pri razmatranju odnosa između odgoja i obrazovanja te društva postavlja se pitanje moći za provođenjem kontrole nad funkcioniranjem jednog segmenta društva, koji je u interakciji sa svim ostalim segmentima društva (Pastuović, 2012). Od vremena antičke Grčke, preko renesansne i humanističke Europe, pa do suvremenog globaliziranog svijeta, vodeći teoretičari i reformatori društva, te političari i praktičari uviđali su važnost odgojno-obrazovnog sustava za formiranje društva. Pritom se odgoju i obrazovanju pristupalo iz različitih perspektiva smještenih na kontinuumu shvaćanja odgoja i obrazovanja kao sredstva kontrole i reprodukcije na jednoj, te odgoja i obrazovanja kao sredstva emancipacije i transformacije na drugoj strani.

Odgov i obrazovanje kao sredstvo društvene kontrole i reprodukcije karakterizira ona društva u kojima je temeljni zadatak odgojno-obrazovnog sustava održavanje statusa *quo* koji podržava trenutno konstelaciju društveno-političkih odnosa moći. Pritom u društvima koja se smatraju demokratskima kontrola i reprodukcija predstavljaju implicitni cilj odgojno-obrazovnih nastojanja (Jackson, 1968; Willis, 1977; Apple, 2012), a na razini eksplicitne obrazovne politike navode se ciljevi cjelovitog razvoja pojedinca, razvoja kompetencija potrebnih za tržište rada, socio-emocionalni razvoj pojedinca i slični ciljevi (Beroš i Pongračić, 2018; 2019). S druge strane, u totalitarnim društvima kontrola postaje eksplicitni cilj odgojno-obrazovnih nastojanja očit u svakom aspektu odgojno-obrazovnog procesa.

Odgov i obrazovanje kao sredstvo emancipacije i transformacije za cilj odgojno-obrazovnih nastojanja postavlja razvoj cjelovite ličnosti koja svoj iskaz dobiva kroz emancipaciju, a djeluje na transformiranju postojećeg društva u smjeru povećavanja pravednosti i jednakosti, jednom riječju djeluje na humanizaciju društva u cjelini (Freire i Macedo, 1987). Pritom, emancipacija predstavlja eksplicitni cilj odgojno-obrazovnih nastojanja (Giroux, 2020), a odgov i obrazovanje način ulaska u područje hegemonije dominantnih društvenih grupa te okvir za analizu dominantnih vrijednosti i težnji, koje se predstavljaju općeprihvaćenima na individualnoj i društvenoj razini (Gramši, 1980; Apple, 2012),

a zapravo čine okvir hegemonije dominantnih društvenih grupa.

Ova zbilja kratka skica odgoja i obrazovanja kao sredstva emancipacije i transformacije društva i pojedinca pruža okvir za pozicioniranje i analizu odgoja i obrazovanja kao sredstva društvene kontrole i reprodukcije. Pritom se koriste relevantni zaključci proizašli iz rane i suvremene sociologije odgoja i obrazovanja.

2. Odgoj i obrazovanje kao sredstvo društvene kontrole i reprodukcije

Analizirajući razvoj institucionalnog odgoja i obrazovanja, Brown (1990: 66–67) navodi da je institucionalni odgoj i obrazovanje u Velikoj Britaniji i ostalim anglofonim zemljama prošao kroz tri faze. Prvu fazu predstavlja razvoj sustava osnovnog odgoja i obrazovanja za djecu iz nižih društvenih klasa s ciljem razvoja prikladnog skupa znanja i vrijednosti koji će mladima omogućiti uklapanje u društvenu klasu kojoj pripadaju. U drugoj fazi dolazi do promjene težišta unutar vodeće odgojno-obrazovne ideologije od klasnog determinizma prema teoriji meritokracije unutar koje „godine, predispozicije i sposobnosti“ (Brown, 1990: 66) postaju odrednice na temelju kojih pojedinac ulazi u određenu društvenu klasu. Treću fazu razvoja institucionalnoga odgoja i obrazovanja prema Brownu (1990) predstavlja ideologija parentokracije (eng. *parentocracy*) unutar koje roditelji, putem različitih oblika kapitala kojima raspolažu, utječu na odgojno-obrazovni put djece i kasnije životne mogućnosti (Barrett, DeWiele i Edgerton, 2016). Brown (1990) piše o zbivanjima unutar odgojno-obrazovne teorije i prakse u Velikoj Britaniji, no nije teško uočiti sličnosti sa kontekstom ostalih europskih te većinom razvijenih i najrazvijenijih država svijeta.

2.1. Povijesna perspektiva odgoja i obrazovanja kao sredstva društvene kontrole i reprodukcije

Analizirajući razvoj sociologije odgoja i obrazovanja kao znanstvene discipline, Lauder i suradnici zaključuju da je opaženi razvoj paradoksalan budući da suvremena sociologija odgoja i obrazovanja ima manji znanstveni i praktični utjecaj negoli je to bio slučaj u periodu od 1950-ih do 1980-ih godina (Lauder, Brown i Halsey, 2009). Period snažnog razvoja sociologije odgoja i obrazovanja od 1950-ih pa do

početka 1980-ih obilježen je prevlašću teorija društvene reprodukcije kao okvira za objašnjavanje funkcioniranja te uloge odgojno-obrazovnog sustava kao jednog od društvenih podsustava (Pastuović, 2012). Analizirajući razloge koji su rezultirali snažnim znanstvenim razvojem i praktičnim utjecajem sociologije odgoja i obrazovanja 1970-ih godina, Lauder i suradnici (2009: 572) zaključuju da je javno-politički diskurs o odnosu škole i društva preuzimao determinizam kao okvir objašnjavanja odgojno-obrazovne stvarnosti čime je odgojno-obrazovnim institucijama dodijeljena pasivna uloga reprodukcije postojećeg stanja u društvu. Pritom je društveni determinizam dobivao potporu i od psihologa koji su inteligenciju shvaćali kao relativno stabilnu karakteristiku ličnosti dominantno određenu nasljeđem (Lauder *et al.* 2009: 572).

Temeljni izvor sociologije odgoja i obrazovanja 1970-ih godina predstavlja monografija *Knowledge and control: New directions in sociology of education* (Young, 1971) u kojoj Young (1971: 19) razmatra pitanje „odabira, organizacije i vrednovanja [znanja] u odgojno-obrazovnim institucijama“, Bernstein (1971) analizira tipologiju pedagoških kodova, čime ukazuje na odnos između društvene klase i jezika, a Keddie (1971) prikazuje i analizira utjecaj skrivenog kurikulumu u učionici. Navedenima još treba pridodati analizu odnosa između klase i spola te odgojno-obrazovnih postignuća učenika Paula Willis (1977), analizu odnosa organizacije odgojno-obrazovnih institucija i kapitalističkog tržišta rada s obzirom na norme, strukturu i vrijednosti Bowlesa i Gintisa (1976), kao i Appleovo (1979) razmatranje djelovanja dominantne društveno-političke ideologije na odgojno-obrazovne ishode putem skrivenog kurikulumu. Ove teme dominiraju sociologijom odgoja i obrazovanja od 1968. godine do danas.

Bowles i Gintis (1976) te Apple (1979) su na teorijskoj i empirijskoj razini pokazali postojanje principa korespondencije između djelovanja odgojno-obrazovnog sustava te funkcioniranja svijeta rada. Nastavljajući se na njihov rad, autori i autorice feminističke orijentacije ukazale su na raskorak između proklamacija obrazovne politike i odgojno-obrazovne svakodnevice budući da teorijska „načela univerzalizma i kolektivizma nisu rezultirala obećanom jednakosti mogućnosti“ (Arnot, 1992: 42) za stjecanje određenog stupnja i/ili određenog tipa obrazovanja. Promjenama unutar dominantnih socijalnih politika stvoreni su preduvjeti za jednakost obrazovnih mogućnosti muškaraca i žena, no njihove obrazovne aspiracije su pokazale (i još uvijek pokazuju) rodnu

tipičnost (Jugović *et al.* 2020). Uz obrazovne aspiracije rodna tipičnost se uočava i u uređenju učionica, temama i načinima vođenja diskursa kao i različitim eksplicitnim i implicitnim očekivanjima učitelja od učenica s jedne, i učenika s druge strane (Price, 2017).

Svi navedeni elementi (društvena klasa, spol, skriveni kurikulum, pedagoški i jezični kodovi) koji utječu na koncipiranje i funkcioniranje odgojno-obrazovnog sustava te njegove ishode, dolaze u interakciju unutar obrazovne politike koja predstavlja poligon na kojem se odvijaju otvorene i prikrivene borbe moći (Beroš i Pongračić, 2018; 2019; Šikuten, 2020) između pojedinaca koji zauzimaju različite društvene pozicije uvjetovane mrežom navedenih elemenata.

3. Suvremena perspektiva odgoja i obrazovanja kao sredstva društvene kontrole i reprodukcije

Suvremena perspektiva odgoja i obrazovanja kao sredstva društvene kontrole i reprodukcije u ovom radu je analizirana na primjeru djelovanja pokreta 'konzervativne modernizacije' na obrazovnu politiku u globalnom kontekstu kroz pokret globalne reforme odgoja i obrazovanja.

3.1. Utjecaj pokreta 'konzervativne modernizacije' na djelovanje odgoja i obrazovanja kao sredstva društvene kontrole i reprodukcije

Pokret 'konzervativne modernizacije' usmjerava politiku i praksu odgoja i obrazovanja u smjeru globalnih trendova u području odgoja i obrazovanja, kao i drugih aspekata funkcioniranja društva prikazujući stvarnost kao stanje koje značajno odstupa od željenog, pri čemu je ideja željenog stanja vođena iskrivljenom slikom prošlosti, monolitnim shvaćanjem kulture te uspješnosti odgojno-obrazovnih sustava u ostvarenju postavljenih ciljeva (Apple, 2006). U proces kreiranja obrazovne politike uključeni su različiti akteri, svaki sa svojom ideološkom pozadinom, ciljevima koje nastoje postići, te metodama djelovanja. Analizirajući utjecaj pokreta 'konzervativne modernizacije' na odgojno-obrazovni sustav u SAD-u, Apple (2012; 2018) razlikuje četiri skupine aktera koji utječu na politiku i praksu odgoja i obrazovanja u razvijenim zapadnim državama, a to su: (religijski) autoritarni populisti, neokonzervativci, neoliberali i nova srednja klasa stručnjaka i

menadžera (Beroš i Pongračić, 2018; Šikuten, 2020).

Neoliberali čine najsnažniju skupinu aktera unutar pokreta 'konzervativne modernizacije' (Apple, 1996; 2018). Njihovo djelovanje proizlazi iz teorije neoliberalizma, koja predstavlja okvir za ekonomsko-političko uređenje društva, a čije temelje su postavili ekonomisti Ludwig von Mises, Friedrich von Hayek i Wilhelm Ropke 1930-ih godina (Harvey, 2005; Eagleton-Pierce, 2016). Vodeća vrijednost neoliberalizma jest sloboda izbora pojedinca (Friedman i Friedman, 1992; Stiglitz, 2002; Harvey, 2005), a kroz pokret 'konzervativne modernizacije' neoliberali ističu i brane važnost izbora pojedinca i stvaranja tržišta (Apple, 2006) za kvalitetno funkcioniranje odgojno-obrazovnog sustava. Budući da smatraju kako postojeći odgojno-obrazovni sustav nije dovoljno kvalitetan i da je privatizacija način za poboljšanje kvalitete odgoja i obrazovanja, neoliberali prihvaćaju ekonomsko shvaćanje racionalnosti kao vodilju pri organizaciji odgojno-obrazovnog sustava. Unutar ekonomskog shvaćanja racionalnosti učinkovitost i *cost-benefit* analiza predstavljaju alate za postizanje odgojno-obrazovnog cilja maksimalnog povećanja korisnosti (shvaćene u ekonomskom smislu) odgojno-obrazovnog djelovanja za pojedinca.

Neoliberali se priklanjaju shvaćanju prema kojem država preuzima ulogu kreatora zakona pritom pazeći da zakoni ne narušavaju mogućnost slobodnog izbora pojedinca (Apple, 2014) da sudjeluje na tržištu. Tržište predstavlja alat koji će, prema mišljenju neoliberala, riješiti sve probleme, pa i probleme u odgoju i obrazovanju (Apple, 1996). Ova skupina aktera 'konzervativne modernizacije' je svojim djelovanjem transformirala značenje pojmova 'odgoj' i 'obrazovanje' koji za njih predstavljaju ekonomski, a ne politički koncept (Apple, 2018) i u praksu se pretvaraju kroz politike nacionalnog kurikuluma, približavanja odgoja i obrazovanja tržištu rada, te povećanu odgovornost pojedinca za realizaciju odgojno-obrazovnih ishoda i naglašavanje važnosti sudjelovanja odgojno-obrazovnih institucija na tržištu pružanja usluga odgoja i obrazovanja (Apple, 2018). Sve navedene politike imaju jedinstvenu svrhu: zadržavanje poluga moći u trenutnom odnosu uz reprodukciju postojećih socio-političkih te ekonomskih odnosa.

Neokonzervativci predstavljaju drugu najsnažniju skupinu aktera unutar pokreta 'konzervativne modernizacije' (Apple, 1996; 2006; 2018), a njihovo djelovanje je usmjereno na zadržavanje pozicije hegemonije na području društvene vrijednosno-političke orijentacije koja se suočava s napadima drugih vrijednosno-političkih orijentacija (Apple,

2018) koje žele doći na poziciju hegemonije. Djelovanje neokonzervativaca na području odgoja i obrazovanja se očituje kroz „jezik ‘pomaganja siromašnima’, povećanje odgovornosti i pružanje izbora“ (Apple, 2018: xxxi) akterima odgojno-obrazovnog procesa. Neokonzervativci polaze od vizije idealizirane prošlosti i sveopće korupcije sadašnjosti, te isticanja važnosti discipline i tradicionalnog znanja (Apple, 2006) za koncipiranje odgoja i obrazovanja, te praktičnu realizaciju postavljenih odgojno-obrazovnih ciljeva.

U procesu razvoja pokreta ‘konzervativne modernizacije’ neokonzervativna orijentacija se povezivala s elitističkom pozicijom intelektualne i moralne superiornosti, što joj je otežavalo ulazak u šire društvene krugove. Da bi postala prihvatljiva širem krugu pojedinaca, neokonzervativna orijentacija započela je razvijati svoje djelovanje s osloncem na populizmu usmjerenom protiv dominantnih javnih politika, pritom naglašavajući važnost zakona i reda, te ukazujući na koruptivni utjecaj državnih socijalnih programa za (konzervativne) moralne i obiteljske vrijednosti. Neokonzervativci smatraju da je uplitanje države u sfere funkcioniranja tržišta, obitelji, te odgoja i obrazovanja rezultiralo nestankom morala iz svih sfera individualnog i društvenog djelovanja (Apple, 2006), a da bi ostvarili svoje ciljeve priklanjaju se koncepciji snažne države sposobne djelovati na područjima vezanima uz „znanje, vrijednosti i tijelo“ (Apple, 2006: 39). Na području odgoja i obrazovanja zalažu se za „obvezni nacionalni kurikulum, nacionalno testiranje, povratak na visoke [odgojno-obrazovne] standarde, oživljavanje ‘zapadne tradicije’, domoljublje i konzervativne varijante moralnog obrazovanja“ (Apple, 2006: 39). No, očito je da „u pozadini nekih nekonzervativnih politika u odgoju i obrazovanju te socijalnoj politici općenito, nije samo poziv na povratak, već i (a to je od ključna značaja) strah od ‘Drugih’ koji se često koristi u političke svrhe“ (Apple, 2006: 39).

Velik dio neokonzervativnih politika kreće od „osjećaj gubitka: gubitka vjere, zamišljenih zajednica, pastoralne vizije istomišljenika koji su dijelili norme i vrijednosti i u kojima je dominirala ‘zapadna tradicija’“ (Apple, 2006: 40). Osjećaj gubitka nastaje na temelju skupa pretpostavki vezanih u tradiciju i postojanje društvenog konsenzusa o tome koji dio znanstvenog i vrijednosnog kanona čini legitimno znanje, a time i znanje koje ulazi u kurikulum odgojno-obrazovnih institucija (Apple, 2006; 2018). Prema mišljenju neokonzervativaca, kanon koji predstavlja legitimno znanje u isto vrijeme podržava neokonzervativne

vrijednosti i stvara podlogu za „povećanje međunarodne konkurentnosti, profita i discipline te povratak romantiziranoj prošlosti ‘idealnog’ doma, obitelj te odgoja i obrazovanja“ (Apple, 2014: 199). Pritom se kanon legitimnog znanja smatra općeprihvaćenim i neproblematičnim, što znači da se zanemaruje njegovo ishodište iz teorije socijalnog darvinizma i društveno-političkih konflikata različitih društvenih grupa. U slučaju neokonzervativaca kontrola i reprodukcija su povezani odnosom uzroka i posljedice, tj. kontrola nad legitimnim znanjem omogućava reprodukciju neokonzervativnog sustava vrijednosti.

Religijski autoritarni populistu predstavljaju skupinu aktera koja je najbliža neokonzervativcima, a njihov motiv za priključivanje pokretu ‘konzervativne modernizacije’ jest snažna zabrinutost zbog sve većeg stupnja sekularnosti postmodernog društva i potrebe za očuvanjem vlastitih vrijednosti (Apple, 2014). U američkom kontekstu vrijednosti religijskih autoritarnih populista proizlaze iz protestantizma (Apple, 1996), a u kontekstu hrvatske vrijednosti pojedinaca i udruženja koji predstavljaju grupaciju religijskih autoritarnih populista proizlaze iz kršćanstva, koje povijesno i trenutno predstavlja dominantnu religijsku orijentaciju na nacionalnoj razini. Vrijednosti koje religijski autoritarni populistu žele očuvati prikazuju pojedinca podjednako okrenutog nacionalističkim, religioznim, anti-imigrantskim, anti-kozmpolitskim, anti-socijalnim, te pro-vojnim vrijednostima (Petričušić *et al.* 2017; Apple, 2018; Beroš i Pongračić, 2019).

Pripadnici ove skupine aktera ‘konzervativne modernizacije’ zastupaju politike koje se odnose na konzervativnu politiku tijela (eng. *body politics*) i seksualnost, pa su im odgoj i obrazovanja od posebnog značaja, a najviše pažnje posvećuju sadržaju nacionalnog kurikulumu, te seksualnom odgoju i obrazovanju s kojim politika tijela ulazi u škole (Apple 2018). Upravo na području seksualnog odgoja i obrazovanja očituje se snaga ove skupine aktera u Hrvatskoj, budući da seksualni odgoj i obrazovanje još uvijek nisu dio službenog kurikulumu, a pri svakom pokušaju pokretanja javne rasprave na ovu temu dolazi do snažne reakcije u javnom prostoru. Sljedeće područje od interesa za religijske autoritarne populiste predstavlja odnos između „odgoja i obrazovanja i njihova shvaćanja tradicionalne obitelji. Za njih je tradicionalna obitelj Bogomdana, kao i rodni te međugeneracijski odnosi“ (Apple, 2018: 192), a muškarci zauzimaju položaje koji sa sobom nose autoritet pri čemu je religijski autoritet snažniji i važniji od javnih politika u procesu kreiranja obrazovne politike.

S jačanjem utjecaja religijskih autoritarnih populista na odgoj i obrazovanje dolazi do učestalijih i snažnijih napada na autonomiju učitelja i sadržaj nacionalnog kurikuluma, a budući da ova skupina aktera odgojno-obrazovnu tematiku uspješno povezuje s „iskustvima, strahovima, nadama i snovima“ (Apple, 2014: 10), što tvore svakodnevicu ljudi, uspijevaju u zadobivanju potpore značajnog dijela javnosti što njihovim nastojanjima daje određeni legitimitet. I u slučaju ove skupine aktera pitanja reprodukcije i kontrole su u uzročno-posljedičnoj vezi, tj. kontrola nad aspektima obrazovne politike omogućuje reprodukciju željenog sustava vrijednosti i pruža mogućnost za povećanjem sposobnosti društveno-političkog djelovanja.

Nova srednja klasa stručnjaka i menadžera obuhvaća aktere „utjecajne u određivanju sadržaja rasprave unutar obrazovne politike, koji se nužno ne slažu sa svim stavovima prethodne tri skupine aktera“ (Apple, 2018: 193) pokreta ‘konzervativne modernizacije’. Nova srednja klasa stručnjaka i menadžera oslanja se na poslovne modele organizacije u procesu reformiranja i vođenja odgojno-obrazovnog sustava pri čemu novi oblik menadžmenta nastoji osnažiti pojedince stvaranjem uvjeta za preuzimanje uloge potrošača. Novi oblik menadžmenta odgojno-obrazovnog sustava predstavlja idealni spoj „jezika osnaživanja, racionalnog izbora, efikasne organizacije i novih uloga za menadžere“ (Apple, 2006: 25) sustava. Ova skupina aktera u svojim javnim nastupima koristi diskurs „antipaternalizma i usredotočenosti na korisnika koji nudi metafore razumljive širokom krugu ljudi koji vide svoje mjesto u novoj budućnosti“ (Apple, 2006: 25). Modernizacija i reformiranje odgojno-obrazovnog sustava za cilj imaju povećanje učinkovitosti odgojno-obrazovnih institucija, a načine za ostvarenja navedenog cilja pružaju pojedinci iz nove srednje klase stručnjaka i menadžera. U ovu skupinu aktera pripadaju pojedinci i udruženja

usredotočeni na poboljšanu tehničku učinkovitost, [koja označava] skup pretpostavki prema kojima se problemi u odgoju i obrazovanju te cjelokupnoj društvenoj sferi mogu riješiti povećanjem učinkovitosti i odgovornosti pojedinaca za vlastito djelovanje. ... Na ovaj način se pojedincima s tehničkim znanjem u području odgovornosti i učinkovitost upravljanja sustavima omogućava preuzimanje uloge koja im omogućava korištenje stečenih kompetencija. Pozicija eksperata omogućuje članovima nove srednje klase stručnjaka i menadžera uključivanje u procese reformiranja odgojno-obrazovnog sustava i preuzimanje

odgovornosti za 'klijente' i 'potrošače' tako da sudjeluju u stvaranju reformiranog i učinkovitijeg skupa institucija koje će 'pomoći svima' – a istovremeno poboljšati društveni i profesionalni status (Apple 2006: 106) nove srednje klase stručnjaka i menadžera.

Pripadnici ove skupine aktera 'konzervativne modernizacije' svoje djelovanje temelje na principima tehničke racionalnosti koja im omogućava mobilnost unutar društva i ekonomije korištenjem tehničke ekspertize. Mobilnost proizlazi iz „pružanja podrške putem kontrole kvalitete i procjene potreba“ (Apple, 2006: 48) neoliberalnim akterima 'konzervativne modernizacije' pri realizaciji njihovih politika. Pritom pripadnici nove srednje klase stručnjaka i menadžera nužno ne podržavaju ideološke okvire i dominantne vrijednosti pokreta 'konzervativne modernizacije', a na privatnom planu možda podržavaju i suprotne društveno-političke orijentacije (Apple, 2006).

Unutar odgojno-obrazovnog djelovanja srednje klase stručnjaka i menadžera kontrola je osnova i cilj djelovanja, dok reprodukcija predstavlja područje od interesa u onom obimu u kojem pozitivno djeluje na njihov društveni i profesionalni status. Reprodukcija društvenih odnosa moći za ovu skupinu aktera također podliježe načelima tehničke racionalnosti, pa pripadnici ove skupine aktera smatraju kako je društvenu reprodukciju moguće kontrolirati i usmjeravati u željenom smjeru. Treba naglasiti kako su kod ove tvrdnje u pravu, budući da takav zaključak potvrđuju i istraživanja između različitih oblika kapitala (najčešće socijalnog) i životnih postignuća pojedinca koja pokazuju povezanost između razine socijalnog kapitala roditelja i odgojno-obrazovnog dostignuća učenika (Matković *et al.*, 2019), što pridonosi reprodukciji postojeće klasne stratifikacije unutar društva.

3.2. Utjecaj pokreta globalne reforme odgoja i obrazovanja na djelovanje odgoja i obrazovanja kao sredstva društvene kontrole i reprodukcije

Akteri 'konzervativne modernizacije' sudjeluju i u pokretu globalne reforme odgoja i obrazovanja (eng. *Global Education Reform Movement* [GERM]) koji ima snažan utjecaj na odgoj i obrazovanje na teorijskoj, praktičnoj te političkoj razini (Sahlberg, 2015). Uključivanje aktera 'konzervativne modernizacije' u GERM, koji predstavlja dominantni

okvir odgojno-obrazovnog diskursa u globalnom kontekstu, je posljedica komplementarnosti ciljeva i metoda djelovanja ovih dvaju pokreta unutar odgojno-obrazovne teorije, prakse, kao i politike.

Analizirajući nastanak GERM-a Sahlberg (2015) zaključuje da je poticaj za nastanak ovog pokreta bio trostruk: prvi poticaj je bila kognitivna revolucija u psihologiji koja je dovela do zamjene biheviorističkih teorija učenja kognitivnima, drugi društveno-političko nastojanje osiguravanja dostupnosti obrazovanja svim članovima pojedinog društva, a treći potreba osiguravanja odgovornosti odgojno-obrazovnih institucija za ostvarivanje ciljeva obrazovne politike. GERM svoju snagu za djelovanje i znanstveni te politički legitimitet dobiva od glavnih aktera globalizacije: Međunarodnog monetarnog fonda [MMF], Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj [OECD], te „multinacionalnih korporacija, nadnacionalnih razvojnih agencija, međunarodnih donatora, privatnih zaklada i savjetodavnih tvrtki koje sudjeluju u nacionalnim reformama odgoja i obrazovanja i kreiranju politika diljem svijeta“ (Sahlberg, 2015: 134).

Osnovna ideja GERM-a temelji se na „pet globalno zajedničkih karakteristika obrazovnih politika i reformi“ (Sahlberg, 2015: 135–136), a to su: natjecanje između odgojno-obrazovnih institucija po pitanju uspjeha učenika, standardizacija različitih aspekata odgojno-obrazovnog procesa, naglašavanje važnosti ‘temeljnih’ nastavnih predmeta, osiguravanje odgovornosti na temelju testnih rezultata, te pravo roditelja i učenika da biraju koju će odgojno-obrazovnu instituciju pohađati. Akteri ‘konzervativne modernizacije’ također imaju vlastite stavove prema navedenim karakteristikama obrazovnih politika i reformi, a svojim djelovanjem na području obrazovne politike oblikuju sadržaj i metode djelovanja GERM-a.

Neoliberali snažno podržavaju svih pet karakteristika obrazovnih politika i reformi, a Robertson (2015: 11, citirano u Wasmuth i Nitecki, 2017: 2) navodi: „politike pokreta globalne reforme obrazovanja u svom DNK-u sadrže neoliberalizam“, i tipične politike proizašle iz neoliberalne teorije. Fuller i Stevenson (2019: 2) zaključuju kako postoji mogućnost da korištenje složene terminologije i perspektiva različitih znanstvenih disciplina GERM-u služi za prikrivanje kompleksnosti procesa reformiranja odgojno-obrazovnih sustava i usmjerenosti odgojno-obrazovnih ciljeva na „neoliberalno restrukturiranje sustava javnog obrazovanja.“ Kad se analizira djelovanje neoliberalna uočava se da najveći naglasak stavljaju na pravo izbora odgojno-obrazovnih

institucija od strane roditelja i učenika što kulminira u pozivu za potpunu privatizaciju svih (ekonomski isplativih) aspekata odgojno-obrazovnog sustava u skladu s nastojanjima neoliberalnog restrukturiranja javnog obrazovanja. Inzistiranje na privatizaciji obrazovanja GERM u praksu pretvara preko identitetskih i ekonomskih pokretača. Identitetski pokretači uključuju povećani stupanj prihvatljivosti potencijalne uloge sektora privatnog odgoja i obrazovanja unutar nacionalnih odgojno-obrazovnih sustava od strane ključnih dionika odgojno-obrazovnog procesa te shvaćanje odgoja i obrazovanja kao robe. Ekonomski pokretači proizlaze iz globalne političke ekonomije unutar koje dolazi do pojačane međunarodne konkurencije i označavanja odgoja i obrazovanja kao sredstva za pobjedu u ekonomskom nadmetanju, te promijenjene uloge države u ekonomiji (Verger *et al.* 2016: 186).

U skladu sa svojom orijentacijom neokonzervativci od GERM-a naj snažnije prihvaćaju elemente naglašavanja važnosti 'temeljnih' nastavnih predmeta, osiguravanja odgovornosti na osnovu testnih rezultata te prava roditelja i učenika da biraju koju će odgojno-obrazovnu instituciju pohađati što je u skladu s poviješću neokonzervativnih utjecaja na reformiranje odgojno-obrazovnog sustava (Buras, 2008). Neokonzervativna skupina aktera 'konzervativne modernizacije' je GERM-u važna zbog svoje političke snage i prihvaćenosti od strane utjecajnih društvenih te političkih grupacija koje imaju simboličku i djelatnu moć pretvaranja ideja u stvarnost.

Religijski autoritarni populistički su specifična grupacija aktera 'konzervativne modernizacije' budući da njihova snaga varira od države do države, a ovisi o društveno-političkoj klimi i temeljnim društvenim vrijednostima koje na praktičnoj (a ne proklamiranoj) razini djeluju na koncipiranje i funkcioniranje odgojno-obrazovnog sustava. Budući da su interesi ove skupine aktera 'konzervativne modernizacije' najčešće lokalni i nacionalni te pod značajnim utjecajem kulturološkog i povijesnog konteksta, njihova veza s GERM-om te relevantnost za realiziranje politika GERM-a su minimalni.

Srednja klasa stručnjaka i menadžera pruža legitimitet politikama GERM-a dajući im „socijalno konstruirani izgled učinkovitosti“ (Verger *et al.* 2016: 25) koji ne mora imati znanstveno utemeljenje. Pritom se odgovornost za kreiranje i provođenje politika prebacuje na stručnjake naglašavajući njihovu kompetentnost, te predanost istini (Ball, 2012) Pripadnici srednje klase stručnjaka i menadžera, koristeći ekspertizu za razvijanje ekonomski te socijalno funkcionalnih mladih naraštaja

u kompleksnoj stvarnosti suvremenih društava (Carnoy, 2016), predstavljaju podršku neoliberalnim politikama koje sačinjavaju okosnicu GERM-a. Uz kreiranje okvira i sadržaja odgojno-obrazovnog sustava srednja klasa stručnjaka i menadžera ima i važnu ulogu pri evaluiranju odgojno-obrazovnih politika (Ball, 2012), čime zadržavaju istu ulogu kao i u Appleovoj (2006; 2018) tipologiji odgojno-obrazovnih aktera.

Prihvatanjem ekspertize kao temelja na kojem razvija svoje politike GERM može na 'znanstveno utemeljenim' osnovama odbacivati tvrdnje o svojoj ideološkoj pozadini i diskurzivno se oblikovati kao racionalni pokret usmjeren na koncipiranje odgojno-obrazovnog sustava u skladu s najnovijim znanstvenim te društvenim tendencijama (Verger *et al.* 2012). Da bi dodatno osnažio svoje tvrdnje o 'znanstvenoj utemeljenosti' GERM koristi brojeve za prikazivanje osnovnih karakteristika odgojno-obrazovnih sustava budući da upravo brojevi (tj. mjerenje) pružaju garanciju 'preciznosti', 'objektivnosti' te 'pravednosti' (Lindblad *et al.* 2018) pri razmatranju djelovanja te koncipiranja različitih aspekata odgojno-obrazovnog sustava i daju znanstveni legitimitet teorijskim i praktičnim nastojanjima.

4. Zaključak

Odgoj i obrazovanje služe za ostvarivanje različitih ciljeva među kojima su i društvena kontrola i reprodukcija, a ova koncepcija odgoja i obrazovanje prisutna je kroz čitavu povijest razvoja odgoja i obrazovanja, pa do danas. Promatrano povijesno, značajnija znanstvena razmatranja odgoja i obrazovanja kao sredstva društvene kontrole i reprodukcije započinju 1950-ih godina u anglosaksonskim zemljama, a teme koje oblikuju znanstveno polje odgoja i obrazovanja kao sredstva kontrole i reprodukcije su elaborirane do početka 1980-ih u radovima vodećih sociologa odgoja i obrazovanja te kritičkih pedagoga. Suvremena perspektiva odgoja i obrazovanja kao sredstva društvene kontrole i reprodukcije u ovom radu je predstavljena kroz djelovanje pokreta 'konzervativne modernizacije' te globalne reforme obrazovanja na koncipiranje odgoja i obrazovanja kao sredstva društvene kontrole i reprodukcije. Akteri koji sačinjavaju pokret 'konzervativne modernizacije' iz različitih razloga prihvaćaju shvaćanje odgoja i obrazovanja kao sredstva društvene kontrole i reprodukcije, te ga svojim djelovanjem podupiru u odgojno-obrazovnoj praksi te obrazovnoj politici.

Teorijsko i praktično djelovanje GERM-a realiziraju akteri pokreta 'konzervativne modernizacije', pa je stoga i unutar ovog pokreta dominantno shvaćanje odgoja i obrazovanja kao sredstva društvene kontrole i reprodukcije. Djelovanje GERM-a rezultira ujednačavanjem ciljeva odgojno-obrazovnih sustava u globalnom kontekstu, a jedan od dominantnih ciljeva postaje kontrola nad procesom postavljanja odgojno-obrazovnih ciljeva, pri čemu svaka od grupacija unutar pokreta 'konzervativne modernizacije' ima vlastite ciljeve kojima teži nastojeći zadržati trenutni status s pripadajućom društveno-političkom moći. Ispreplitanjem ovih dvaju pokreta globalna i nacionalna obrazovna politika postaju polje borbe za kontrolom nad društvenim podsustavom odgoja i obrazovanja.

Sveprisutnost globalizacije i djelovanje GERM-a slabi sposobnost nacionalnih odgojno-obrazovnih sustava za koncipiranje odgoja i obrazovanja izvan okvira dominantnih tendencija. Naime, odgojno-obrazovni ciljevi i metode djelovanja se ujednačavaju što posebno negativno utječe na države globalne periferije jer dolazi do raskoraka između proklamiranih odgojno-obrazovnih ciljeva i svakodnevice. Ovaj raskorak ima višestruko negativno djelovanje na mladi segment populacije budući da različite sektorske politike nemaju snagu (a često niti volju) djelovati imajući u vidu najbolje interese mladih, već razmatrajući svoje partikularne interese. Ispreplitanjem nacionalne i globalne obrazovne politike na sceni su ponovno akteri 'konzervativne modernizacije' koji svojim djelovanjem nastoje reproducirati one elemente društvenog uređenja koji podupiru njihov društveno-politički status, a izmijeniti one elemente koji oslabljuju i/ili koče povećanje razine njihova društvenog i političkog statusa. No djelovanje aktera 'konzervativne modernizacije' i GERM-a na teorijsko i praktično koncipiranje odgojno-obrazovnog sustava nije jednosmjernan proces u kojem dionici odgojno-obrazovnog procesa predstavljaju pasivne promatrače. Upravo zato razumijevanje vrijednosne i teorijske pozadine pokreta 'konzervativne modernizacije' i GERM-a jest preduvjet za praktično i teorijsko djelovanje usmjereno koncipiranju odgojno-obrazovnog sustava u željenom smjeru.

Literatura

- Apple, M. W. (1979). *Ideology and curriculum* 1. izd. New York i London: Routledge i K. Paul.
- Apple, M. W. (1996). *Cultural politics and education*. New York: Teachers College Press.
- Apple, M. W. (2006). *Educating the "Right" Way: Markets, Standards, God, and Inequality*. New York i London: Routledge.
- Apple, M. W. (2012). *Ideologija i kurikulum*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Apple, M. W. (2014). *Official knowledge: Democratic education in a conservative age*. New York i London: Routledge.
- Apple, M. W. (2018). *Ideology and curriculum* 4. izd. New York i London: Routledge.
- Arnot, M. (1992). Feminism, education and the new right (pp. 41-65). U: Arnot, M., i Barton, L. (Ur.), *Voicing concerns: Sociological perspectives on contemporary education reforms*. Oxford: Symposium Books
- Ball, S. J. (2012). *Global education Inc: New policy networks and the neo-liberal imaginary*. New York i London: Routledge.
- Bernstein, B. (1971). On the classification and framing of educational knowledge (pp. 245-270). U: Young, M. F. D. (Ur.) *Knowledge and control: New directions for the sociology of education*. New York i London: Collier-Macmillan.
- Beroš, I., i Pongračić, L. (2018). The impact of the 'Conservative modernization' on the educational system in Croatia: The conceptual and implementational pressures in the process of Comprehensive curricular reform. *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*, 13(25), 77-100. <https://doi.org/10.32728/mo.13.1.2018.04>.
- Beroš, I., i Pongračić, L. (2019). Analiza razvoja (kurikuluma) Građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatskoj perspektivi. U: I. Klasnić (Ur.) *Zbornik radova s konferencije Suvremene teme u odgoju i obrazovanju - STOO, simpozij Pedagogija i psihologija: od ispravljanja nedostataka do poticanja osobnih snaga i vrlina* (pp. 7 - 30). Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Bowles, S., i Gintis, H. (1976). *Schooling in capitalist America: Educational reform and the contradictions of economic life*. New York: Basic Books.

- Brown, P. (1990). The 'third wave': Education and the ideology of parentocracy. *British journal of sociology of education*, 11(1), 65-86. <https://doi.org/10.1080/0142569900110105>
- Buras, K. L. (2008). *Rightist multiculturalism: Core lessons on neoconservative school reform*. New York i London: Routledge.
- Carnoy, M. (2016). Educational policies in the face of globalization: Whither the nation state (pp. 27-42). U: Mundy, K., Green, A., Lingard, B., i Verger, A. (Ur). *Handbook of global education policy*. Oxford i Malden: John Wiley i Sons. <https://doi.org/10.1002/9781118468005.ch1>
- DeWiele, C. E. B., i Edgerton, J. D. (2016). Parentocracy revisited: Still a relevant concept for understanding middle class educational advantage?. *Interchange*, 47(2), 189-210. <https://doi.org/10.1007/S10780-015-9261-7>
- Eagleton-Pierce, M. (2016). *Neoliberalism: The key concepts*. London i New York: Routledge.
- Freire, P., i Macedo, D. (1987). *Literacy: Reading the word & the world*. Westport: Bergin i Garvey.
- Friedman, M. i Friedman, R. D. (1992). *Kapitalizam i sloboda*. Zagreb: Globus nakladni zavod i Školska knjiga.
- Fuller, K., i Stevenson, H. (2019). Global education reform: Understanding the movement. *Educational Review* 71(1), 1-4. <https://doi.org/10.1080/00131911.2019.1532718>
- Giroux, H. A. (2020). *On critical pedagogy* 2. izd. New York i London: Bloomsbury Academic.
- Gramši, A. (1980). *Filozofija istorije i politike*. Beograd: Slovo Ljubve.
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. New York: Oxford University Press.
- Jackson, P. (1968). *Life in classrooms*. New York: Holt, Rinehart i Winston.
- Jugović, I., Matković, T., i Jokić, B. (2020). Rodna tipičnost visokoškolskih obrazovnih aspiracija tijekom srednje škole: Intenzifikacija, konvergencija ili stabilnost. *Revija za sociologiju*, 50(2), 253-284. <https://doi.org/10.5613/rzs.50.2.5>
- Keddie, N. (1971). Classroom knowledge (pp. 133-160). U: Young, M. F. D. (Ur.) *Knowledge and control: New directions for the sociology of education*. New York i London: Collier-Macmillan
- Lauder, H., Brown, P., i Halsey, A. H. (2009). Sociology of education: a critical history and prospects for the future. *Oxford Review of Edu-*

- tion, 35(5), 569-585. <https://doi.org/10.1080/03054980903216309>
- Lindblad, S., Petterson, D. i Popkewitz, T. S. (2018). Getting the numbers right: An introduction (pp. 1-20). U: Lindblad, S., Petterson, D., i Popkewitz, T. S. (Ur.). *Education by the numbers and the making of society: The expertise of international assessments*. New York i London: Routledge.
- Matković, T., Dobrotić, I., i Baran, J. (2019). Što vrtić ima s tim? Pristup ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju i reprodukcija društvenih nejednakosti u redovnom školovanju: analiza podataka PISA i TIMSS istraživanja. *Revija za sociologiju*, 49(1), 7-35. <https://doi.org/10.5613/rzs.49.1.1>
- Pastuović, N. (2012). *Obrazovanje i razvoja: Kako obrazovanje razvija i mijenja društvo, a kako društvo djeluje na obrazovanje*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Petričušić, A., Čehulić, M., i Čepo, D. (2017). Gaining political power by utilizing opportunity structures: An analysis of the conservative religious-political movement in Croatia. *Politička misao: časopis za politologiju*, 54(4), 61-84.
- Platon (2009). *Država* 6. izd. Zagreb: Naklada Jurčić.
- Price, D. (2017). *A practical guide to gender diversity and sexuality in early years*. London i Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Sahlberg, P. (2015). *Finnish lessons 2.0: What can the world learn from educational change in Finland*. 2. izd. New York: Teachers College Press, Columbia University.
- Stiglitz, J. E. (2002). *Globalisation and it's discontents*. New York i London: W. W. Norton i Company.
- Šikuten, L. (2020). Ideološki sukobi i obrazovanje u Hrvatskoj: studija slučaja Cjelovite kurikularne reforme kroz prizmu teorije konzervativne modernizacije Michaela Applea. *Revija za sociologiju*, 50(1), 61-88. <https://doi.org/10.5613/rzs.50.1.3>
- Verger, A., Fontdevila, C., i Zancajo, A. (2016). *The privatization of education: A political economy of global education reform*. New York: Teachers College Press, Columbia University.
- Verger, A., Novelli, M., i Altinyelken, H. K. (2012). Global education policy and international development: An introductory framework (pp. 3-32). U: Verger, A., Novelli, M., i Altinyelken, H. K. (Ur.), *Global education policy and international development: New agendas, issues and policies*. London i New York: Bloomsbury Academic.

- Wasmuth, H., i Nitecki, E. (2017). Global early childhood policies: The impact of the global education reform movement and possibilities for reconceptualization. *Global Education Review*, 4(2). 1-17.
- Willis, P. (1977). *Learning to labour: How working-class kids get working-class jobs*. New York: Columbia University Press.
- Young, M. F. D. (1971). An approach to study of curricula as socially organized knowledge (pp. 19-46). U: Young, M. F. D. (Ur.) *Knowledge and control: New directions for the sociology of education*. New York i London: Collier-Macmillan.

IVAN BEROŠ

DEVELOPMENTAL PERSPECTIVE AND ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF CONTEMPORARY TENDENCIES ON THE CONCEPTUALISATION OF EDUCATION AS A MEANS OF SOCIAL CONTROL AND REPRODUCTION

ABSTRACT

Throughout history to date, there are different concepts of education, and one of the most present is the concept of education as a means of social control and reproduction. Viewed in the historical perspective, various movements and educational actors have influenced the development and educational aims within national educational systems, and currently, the strongest influence is exerted by the global education reform movement (GERM), which operates through the actors of 'conservative modernisation'. As one of the social subsystems, the educational system represents a polygon where, through national and global educational policies, power struggles take place between different social groups. Members of various groups of actors who make up the 'conservative modernisation' movement have different objectives and power to act. Within 'conservative modernisation' neoliberals are by far the strongest group in terms of capacity for practical action and symbolic capital. Each group of actors within the 'conservative modernisation' movement is trying to strengthen those elements within the educational system that enable them to retain and increase their social and political power while weakening those elements that weaken its social and political power. To achieve the stated goal, they use education as a means of social control and reproduction.

Key words: *social reproduction, conservative modernisation, educational actors, power and education, sociology of education.*